
МУЗЕИТЕ НА ОТКРИТО И ТЯХНОТО БЪДЕЩЕ

СИМЕОН НЕДКОВ

Симеон Недков. БУДУЩЕЕ МУЗЕЕВ ПОД ОТКРИТИМ НЕБОМ

В статията се разглежда столетната история на музеите под открито небе, тяхното възникване, развитие и разпространение първоначално в Европа, а след това в Америка и Азия. Особено внимание се отделя на определянето и класификацията на музеите под открито небе. Разглеждат се основните методи за създаването им, а също така се дават примери за тяхната дейност. Съставен е обзор на международните организации, осъществяващи музейна дейност от този род и проследява се тяхното развитие.

Simeon Nedkov. OPEN AIR MUSEUMS AND THEIR FUTURE

The article treats the hundred-years old history of open air museums, its appearing, development and pervasion at first in Europe and lately in America and Asia. Special attention is paid to the definition and the classification of open air museums. The main methods for building up of open air museums are considered illustrated with relevant examples.

Измина повече от един век откакто се създава първият музей на открито¹. Световноизвестният музей Скансен е открит през 1891 г. в Швеция. Той намира много горещи последователи, особено в Скандинавските страни. Постепенно новият тип музей придобива широка популярност и в другите европейски страни, а през 50-те и 60-те години подобни музеи се разкриват в Америка и Азия. Голямата им атрактивност привлича широк кръг публика, което от своя страна стимулира изграждането на нови музеи на открито.

У нас проблемът за мястото и ролята на музеите на открито сред музейната мрежа на страната се разработват през 70-те години, когато пред различни институти, като Националния институт за паметниците на културата,

Националният етнографски институт и музей при БАН и др., е поставена задачата да се проектира музей на открито в София. В хода на дискусиите при проектантските работи различните специалисти проучват опита на европейските страни с дългогодишни традиции при изграждането и поддържането на музеи на открито.

Проблемите на музеите на открито в теоретичен план у нас не са разглеждани. Изключения правят само докладите на ст. н. с. Игнат Минков (директор на Националния етнографски музей), Станчо Станчев (директор на Архитектурно-етнографския комплекс Етъра) и Пенка Колева (уредник от същия музей и член на Съюза на европейските музеи на открито). Тук искам да изразя своята признателност към тях за предоставената ми възможност да се запозная с техните разработки и да ги използвам в това първо по рода си у нас изследване.

Проектирането на музей на открито в София е прекратено в началото на 80-те години, с което се слага и край на интереса към музеите на открито у нас. Ето защо с това изследване ние си поставяме за цел да разгледаме историята на появата на първите музеи на открито и тяхното по-нататъшно развитие, да проследим количествения и географски обхват на музеите на открито и богатия опит, натрупан в тях. Основно място в изследването отделяме на видовете музеи на открито според тяхното изграждане, на класификацията им, особеностите на експозициите, развитието и обогатяването им, както и на проблемите, стоящи пред тях.

Друг основен момент в изследването е за бъдещето на музеите на открито. Ние се спираме на няколко хипотези за евентуалното им развитие и обвързване с комерсиализацията на музеите въобще. Повечето от въпросите, които се засягат в изследването, са дискуссионни в съвременната музеология. За музеите на открито у нас ще посветим отделно проучване, ето защо тук не се спираме на нашия опит и проблемите, стоящи пред тях.

За да се регламентират някои основни изисквания към музеите на открито, Международният съвет на музеите (ИКОМ) към ЮНЕСКО на своята Четвърта генерална конференция през 1957 г. в Женева приема декларация, в която се казва: „Музеите на открито са сбирки от архитектурни паметници, които принадлежат към народната доиндустриална архитектура: жилищни сгради (на селяни, скотовъдци, рибари, занаятчии, търговци) и спомагателни и стопански сгради (обори, плевни, хамбари, работилници), техникески съоръжения, а също и църкви, училища, доколкото е възможно запазването им на място.“² В декларацията се посочва още, че в пренесените и реконструирани архитектурни паметници в музеите на открито трябва да бъдат експонирани и съответните мебели, инструменти и предмети на бита и всички музейни обекти да бъдат достъпни за посетителите³. В повечето музеи на открито се практикува и изграждането на сцени (театри) на открито, на които се провеждат фолклорни празници.

През 1972 г. новосъздаденият Съюз на европейските музеи на открито (АЕОМ) приема ново определение: „Под музеи на открито следва да се разбират научно ръководени или намиращи се под научно наблюдение сбир-

ки за цялостно представени селищни, строителни, жилищни и стопански форми под открито небе.“⁴ Тук под „стопански форми“ се разбира обзавеждане на работилници и показване (демонстриране) на производствения процес.

Музейните специалисти от различни страни стигат до общия извод, че главното в музея на открито е да пресъздава цялостния облик на традиционната култура, характерна за дадена етнографска област. Отпада тенденцията за експониране на единични образци на културата. Необходимо е посетителят да възприема цялостно, комплексно представените селищни, жилищно-битови, стопански и други форми на традиционната култура.

През продължилия повече от сто години период на функционирането на музеите на открито са се утвърдили три основни метода за създаването им. При първия от тях се използват историческите дадености „in situ“ (на място). В този случай музей на открито се създава на самото място, където се намират историческите и най-често архитектурните паметници. Примери за такъв тип музеи са: селският музей в Крегниш (Великобритания) и музеят в Турку (Финландия)⁵. Понеже в много малко страни са се запазили цели селища с непроменен архитектурен облик, то и този тип музеи на открито са най-рядко срещаните. Обикновено към запазените сгради „in situ“ се дострояват нови при запазване на архитектурния стил с цел да се допълни представата за цялостния облик на селището или квартала през дадена историческа епоха.

Вторият и придобил най-широко разпространение основен метод за изграждане на музеи на открито е пренасянето в паркова среда на оригинални архитектурни паметници. Въз основа на този метод е създаден споменатият музей на открито край Стокхолм – известният Скансен, който добива толкова голяма популярност, че се превръща в нарицателно име за всички по-късно построени по негов образец музеи на открито, известни като „скансени“. При този начин на изграждане е характерно, че оригиналният архитектурен паметник се демонтира от неговото място на градене и, след реставрацията на увредените елементи и пренасяне, се възстановява точно в първоначалния му вид на терена в музейната среда, обхващаща територията на музея на открито.

Изграждането на „скансени“ по този метод е най-широко разпространен в Скандинавските страни, Прибалтика, Полша, Беларус, Унгария, Чехия, Словакия и Украйна, където традиционната архитектура е изпълнена основно от съчетания на дървени елементи⁶. Много по-лесно може да се демонтира една дървена сграда, та дори и да е църква, тъй като, след като се номерират, отделните елементи безпогрешно се сглобяват на новото място в парковата среда.

Третият основен метод е реконструкция на архитектурните паметници, т. е. когато паметникът не може да бъде демонтиран или е унищожен, но за него има точна документация – архитектурен план, снимки, научни изследвания и т.н., то той може да бъде възстановен с голяма прецизност и при

спазване на всички научни изисквания за тази цел⁷. Този метод е силно уязвим от гледна точка на стриктното изпълнение на строгите изисквания на ИКОМ в тази област. Музейни качества се признават единствено на тези обекти, които точно реконструират само изчезнали или застрашени от разрушаване архитектурни паметници при най-строг спазване на реставрационните и възстановителни работи⁸. Свободно възстановяване на архитектурни комплекси, колкото и близки да са по външност на оригиналните паметници, не се допуска. Така например световноизвестният „Пуебло еспаньол“, построен в Барселона през 1929 г. по повод на Световното изложение, не е признат за музей на открито, независимо че ежегодно се посещава от милиони туристи⁹. Следователно, за да бъде признат един музей на открито, е необходимо точно спазване на изискванията на ИКОМ за този род музеи.

Освен по начина на изграждане, музеите на открито могат да се класифицират и според своя етнографски произход: национални, регионални и местни. В централните (национални) музеи на открито се събират оригинални, представителни архитектурни паметници от цялата страна. Те се експонират групирани по сектори, съответстващи на етнографските райони на страната. Такива са музеите: Скансен в Швеция, Бюгдъй в Норвегия, Сеуресари във Финландия, Арнем в Холандия, Сентедре в Унгария и др.¹⁰

В регионалните музеи на открито се събират и експонират обекти от определена етнографска област или административна териториална провинция или окръг. При тези музеи обектите са по-малобройни, но в тях се дава по-пълна представа за характерните особености на региона в типичната природна среда. В някои страни като Полша, Чехия, Словакия, Великобритания и Германия се предпочитат регионалните музеи на открито, по-известните от тях са: Клопенбург, Комерн, Мартин, Клуж, Рожнов и др.¹¹

Местните музеи на открито обикновено представляват запазени на място селски къщи, чифлици, ферми, технически съоръжения и пренесени към тях други селски къщи и селскостопански сгради. В тези музеи се събират и съхраняват паметници, с които се документират типичните местни особености. Най-много местни музеи на открито са създадени в Скандинавските страни.

Според метода на експониране музеите на открито се делят: етнографски парк-музей, село-музей, музей на народното строителство, парк-музей. Точно разграничаване между тях не може да се направи, защото често има преплитане на основните принципи при изграждането им. Например най-известният музей на открито – Скансен, е типичен представител на парк-музей, подобни са и Бюгдъй в Норвегия, Музеят на селото в Букурещ и много други¹².

При изграждането на село-музей се прави опит да се пресъздаде едно цяло село или поне квартал, като се тръгне от единичния паметник, архитектурен комплекс от селски дворове, улици и накрая се оформи цялостният архитектурен облик на селището, характерен за дадена историческа епоха. Примери за подобни музеи на открито са: Лилехамер в Норвегия, Клопенбург в Германия и др.¹³

Етнографските паркове са характерни за Полша, а музеите на народното строителство – за Словакия, Украйна и др. При всички е важно по какъв начин ще се „оживят“ и превърнат в привлекателни за посетителите музейни обекти¹⁴. В отделните музеи на открито се използват различни подходи: селскостопански дейности, свързани със сезоните – сеитба, вършитба, гроздобер, производство на вино, ракия, отглеждане на пчели, домашни животни; използване на различни технически съоръжения – вятърни и водни мелници, занаятчийски работилници и производство на занаятчийски изделия и тяхната продажба на посетителите на музея. Много често на специални естради, открити театри или направо на поляните в музеите се провеждат големи фолклорни празници или отделни ритуали, свързани с празничния календар на дадената етнографска област и т. н.

В зависимост от вида на паметниците, включени в експозицията на музеите, те се делят на: селски, градски, и технически. Преобладаващата част от музеите на открито са посветени на селото и неговите характерни архитектурни паметници и предмети от бита. Същевременно съществуват и много музеи на открито, експониращи градски обекти като: Турку във Финландия, Орхус в Дания, Берген в Норвегия, Бимиш във Великобритания и др.¹⁵

В някои музеи на открито се колекционират различни видове технически съоръжения от прединдустриалния период (такъв е музеят в Сибиу – Румъния). Често срещани музеи на открито са посветилите се на събиране и съхраняване на селскостопански инвентар от един вид селскостопанска дейност – например музеят в Голещ в Румъния – лозарство и винарство, музеят Родом в Полша – пчеларство, музеят Бугац в Унгария – скотовъдство¹⁶.

Първият музей на открито е създаден в Швеция през 1872 г. от етнографа Артур Хазелиус, който преди това е работил в Северния исторически музей. От основаването на музея до неговото официално откриване за посетители през 1891 г. е извървян трудният и дълъг път на първостроителите. За период от почти 20 години на територия, заемаща над 300, дка са пренесени и възстановени в първоначалния им вид над 250 архитектурни обекта от различни етнографски райони на цяла Швеция¹⁷.

Богатото разнообразие на традиционната архитектура е най-добре представено с типични образци, включващи комплекси на селски чифлици, градски къщи, воденици и вятърни мелници, тепавици, къщи на занаятчийски и работилници в занаятчийски квартал, църкви и други исторически сгради. Те са така експонирани, че създават впечатление, че са обитаеми, тъй като в тях има статисти, представляващи местните жители на дадена етнографска област с характерните носии. Във всеки селски комплекс има сътрудник на музея в национален костюм, който е екскурзовод, пазач, а също и „местният селянин“, зает с ежедневните си занимания. В някои занаятчийски работилници има майстори, които произвеждат и продават занаятчийски изделия, а в Първата шведска банка се извършват всички валутни и други финансови

услуги. На специални площадки се изпълняват в национални носии народни песни, танци, обичаи и обреди¹⁸.

Музеят Скансен има огромна известност и се посещава ежегодно от над 2 млн. туристи. Приходите от тях напълно покриват разходите му и са добра основа за разгръщане на широка научноизследователска работа на неговите сътрудници. С дългогодишния си вековен опит, Скансен е допринесъл много за развитието на останалите музеи на открито в Европа.

През 1894 г. край Осло е основан Норвежкият народен музей¹⁹. В него са пренесени над сто оригинални архитектурни обекта от различни краища на страната, предимно селски и градски къщи. В съвременна модерна сграда е разположена тематична експозиция. Вторият музей на открито в Норвегия е в близост до град Лилехамер. Той заема 300 дка скалист планински терен, на който са разположени над 100 селски къщи, стопански сгради и занаятчийски работилници²⁰. В модерната част на музея е построен театър за народни представления и ресторант.

Във Финландия най-известният музей на открито е Сеуресари – основан през 1909 г. от Аксел Олай Хейкел²¹. Той заема 400 дка площ, на която са разположени около 100 архитектурни обекта. За разлика от Скансен, тук не е създавана изкуствено паркова обстановка, а в типичния за страната пейзаж са вградени архитектурните паметници.

Извън Скандинавските страни най-напред в Румъния е изграден музей на открито. През 1936 г. е основан „Музей на селото“ в Букурещ²². На площ от 100 дка са разположени над 200 оригинални селски къщи и стопански сгради от различни етнографски райони на страната. В тях са експонирани над 15 хил. оригинални предмети от селския бит – инструменти, сечива и всякакъв вид селскостопански инвентар.

До Втората световна война в Европа са разкрити следните музеи на открито: Рига – Латвия, Каунас – Литва, Клуж – Румъния, Рожнов – Чехословакия, Ютлан и о-в Хюн – Дания, Клопенбург – Германия, о-в Мен – Англия²³.

През последните десетилетия музеите на открито преживяват истински бум. Най-много нови музеи са разкрити в страните от Централна и Източна Европа²⁴. В началото на 80-те години броят на музеите на открито на европейския континент достига хиляда. Всичко това налага по-тясна координация между работещите в тях, в резултат на което през 1972 г. се създава Съюз на европейските музеи на открито (АЕОМ)²⁵. Идеята за създаването на този съюз възниква още през 1956 г. по време на конференция в Париж, но до реализирането ѝ тогава не се стига. От 1966 г. започва редовно провеждане на теоретични конференции по проблемите на музеите на открито в Европа²⁶. На поредната такава конференция, състояла се от 3 до 7 юли 1972 г. в Хелзинки, се приемат Правила за музеите на открито, с които се слага началото на организационния живот на Асоциацията на европейските музеи на открито²⁷. В тези Правила се посочва как ще се ръководи АЕОМ, че тя е автономна организация в рамките на ИКОМ, провеждаща веднъж на 2 години

конференции в различни страни и музеи при предварително определени теми. Ръководството на Асоциацията се състои от президент, вицепрезидент и трима членове, задължително всички да са от различни страни. Мандатът на ръководството е 2 години²⁸.

Основната задача, която си поставя АЕОМ, е да пропагандира широко дейността на музеите на открито, да се разшири дискусиите по основните проблеми, стоящи пред тях на провежданите през година теоретични конференции, като докладите се публикуват и разпространяват сред заинтересованите среди²⁹.

С приемането на Правилата за музеите на открито Асоциацията започва активен научен живот. На всеки две години представители на водещите музеи на открито в Европа се събират, за да дискутират различни актуални проблеми. Така например през 1976 г. в Стокхолм на територията на първия в света музей на открито – Скансен, се обсъждат въпросите на образователната дейност на този род музеи³⁰.

На конференцията в Уелс основната тема е музеите на открито и опазването на паметниците³¹. Проблемите на комерсиализацията в музеите на открито и на консервацията лежат в основата на дискусиите, проведени през 1980 г. в Осло³². През 1984 г. се обсъждат въпросите за техническите и индустриални експозиции в музеите на открито³³. Един основен проблем за този вид музеи е за паметниците „in situ“, който е дискутиран на конференцията в Полша през 1986 г.³⁴ На следващата среща се проявява определен интерес към връзката на туризма и музеите на открито³⁵.

Освен в Европа, музеите на открито отдавна са придобили широка известност и в другите континенти, особено голям е приносът на Япония за възникването и развитието на този род музеи в Азия. През последните две десетилетия музейното строителство в тази страна преживява истински бум. След огромния успех на световното изложение „Експо – 70“ в Осака правителството заделя повече от 5 млрд. долара за изграждане на нови музеи в страната³⁶. Важна роля при създаването им играят и частните компании и корпорации. По такъв начин в Япония бързо се изграждат над 100 нови музея на открито³⁷. Многобройните паметници запазени „in situ“ в най-важните исторически места на страната служат като база при създаването на многобройните музеи на открито. В тях японските младежи и многобройните туристи се запознават с националната култура на Япония. Наред с музеите на открито в Япония се строят и т. нар. тематични паркове – по американски образец, които можем да разглеждаме като особен вид музеи, посветени на строго определена тема. Такъв например е „Малък световен музей на човечеството“, който, от една страна, е етнографски музей, а, от друга – тематичен парк, посветен на световното културно наследство, представено не с оригинални, а със сполучливо изработени копия на оригинални произведения на изкуството и исторически паметници³⁸.

По примера на Япония и други бързо развиващи се страни от Югоизточна Азия предприемат мащабни строителства на нови музеи. Първият

музей на открито в Република Корея е основан през 1974 г. в Йонине на 41 км от Сеул³⁹. В музея са представени 6 типа жилища от различни етнографски райони на страната, будистки храм, административна сграда на село, начално училище, частно средно училище, пазар, на който се продават занаятчийски изделия, национални ястия и оризова ракия. Общо в музея са експонирани над 30 хил. експоната, отразяващи корейския бит и материална култура⁴⁰. Хилядите посетители с интерес наблюдават майсторите занаятчии, които пред очите им изработват изделия от метал, хартия, тъкани, порцелан, дърво, бамбук, глина и др. В центъра на селото има открит театър, в който се изпълняват песни и танци, характерни за даден фолклорен район. В този музей на открито се демонстрират възстановки на стари обреди и обичаи, а в неделя се извършват и венчавки. В Светилището се устройват моления и служби⁴¹.

Извън границите на музея е изграден съвременен модерен кът за отдих и развлечения. В него има ресторант, чайна, магазин, поща, екскурзоводно бюро и информация, а за децата – железница, дом с привидения и други забавни игри⁴². Така в този музей на открито в Южна Корея са съчетани традиционният и съвременният начин на живот. Всички удобства, изградени за туристите, допринасят за тяхното евентуално повторно посещение, тъй като са осигурени възможности за целодневно пребиваване на цялото семейство, като в еднаква степен могат да бъдат задоволени разностранните желания за запознанство с традиционната култура и отмора за различните възрастови групи.

В Индонезия, в близост до Джакарта, е създаден богат тематичен парк за националното историческо наследство. В него са показани образци от традиционната архитектура от всички краища на Индонезийския архипелаг⁴³. В музея се организират и временни изложби с различна проблематика.

В Тайланд и Филипините има големи музеи, показващи традиционната архитектура под открито небе⁴⁴. В Сингапур е изграден огромен тематичен парк на стойност 400 млн. долара⁴⁵. Същевременно е започната широкомащабна работа за реставриране на всички паметници и музеи от Викторианската епоха.

В Китай е приета амбициозна програма за строителство на големи съвременни музеи, както и съхраняването на паметниците „in situ“⁴⁶. Една от основните цели на програмата е да се привлекат милиони чуждестранни туристи и средства, спечелени от туризма, да се инвестират в икономиката на страната, която извършва преход към пазарна икономика.

Характерното за музеите на открито в Австралия е, че те са посветени на първите заселници и техния начин на живот⁴⁷. Интерес за музейните работници представляват и възстановените рудничарски градове от миналия век, както и музеят, посветен на австралийските каубои⁴⁸. Изграждат се и нови музеи на открито като в Лонгриче – Централен Куинсленд.

Този преглед, макар и твърде несистематизиран, се прави не самоцелно, а с него се стремим да покажем тенденциите при изграждането на музеите

на открито и тяхната специфика в различните континенти. Естествено е Европа да дава тон в музейната „мода“, а от своя страна на Стария континент водещо място да заема Франция. Наред с осъвременяването на класическите музеи – Лувъра, Дома на инвалидите и др., в Париж възникват нови, изключително модерни музеи като Града на науката и техниката в парка Ла Вилет. В този съвременен музей експонирането и демонстрирането на най-модерните технически средства пристъпва границата между реалността и фантастиката⁴⁹.

Франция е родина на един нов тип музеи – екомузея. Това е музей на „живата“ история, съществуващ „in situ“, а неговите пазители са местните жители⁵⁰. Екомузеи възникват във всички френски говорещи страни и на първо място в провинция Квебек – Канада. В Португалия е създаден екомузей в Сейшала, който се радва на широк интерес и голяма посещаемост⁵¹.

Втората „мода“, наложена от Франция, която намира особено ревностни последователи в Америка, а оттам в Япония и в други азиатски страни, са тематичните исторически паркове. Те се отличават от музеите на открито по използването на многобройните средства за комуникация, сложни форми на маркетинга и рекламата и т. н. Особен успех тематичните паркове имат в САЩ, тъй като там те са включени в туристическата индустрия и носят големи печалби. За да постигнат този икономически успех, американците влагат големи инвестиции в широка рекламна дейност, планират и организират пътуванията на туристите, полагат големи усилия за вълчичане на посетителя в атмосферата на парка и превръщането му в активен участник в различни експерименти, демонстрации и атракции.

Наред с тематичните паркове в САЩ съществуват и „традиционни“ музеи на открито. Един от най-известните е Плимутската плантация. В него е показано как е живяла група преселници на брега на Масачузетския залив през 1620 г.⁵² От един параклис, който е бил издигнат в памет на първите заселници, за 15 години музеят е преустроен в един вълнуващ съвременен музей на открито. В него посетителят може да почувства бита на отминалото време, като се храни с пръсти, носи амулети и муски за прогонване на зли духове, пие домашно приготвена бира по рецепти от онова време и т. н. Уютната обстановка край разпалената камина създава неповторими преживявания и усещане за истинско съпричастие към живота на първите заселници, прекарвали суровите зими в Нова Англия⁵³.

В многобройните новопоявили се музеи на открито в САЩ – в Масачузетс, Индиана, Айова, Юта и другаде е показан земеделският и занаятчийският труд на средния американец в миналото⁵⁴. В тези музеи на съвременните граждани се демонстрират суровите условия на живот в безбройните ферми на покорителите на новия континент.

Един от най-известните музеи на открито в САЩ е село Олд Стърбридж, край Масачузетс. То е типичен представител на селищата в Нова Англия от началото на XIX в.⁵⁵ В този местен музей на открито са експонирани, наред със селските къщи, и представителни сгради, обзаведени с

мебели от тази епоха. В дворовете се отглеждат и характерните за района домашни животни. Музеят обхваща 81 ха земя, която се обработва и от нея се прибира реколтата по традиционния за началото на XIX в. начин. В 35-те музейни сгради, наред с тогавашния селски бит, се демонстрират и домашни занаяти като тъкачество, грънчарство и ковачество⁵⁶.

В Олд Стърбридж се пресъздават някои американски празнични обичаи, на които се стичат многобройни посетители от целия район на Масачузетс. В музея има разработена широка учебна програма, която годишно обхваща над 90 хил. ученици. Същевременно се организират и курсове за подпомагане на учителите по история. През лятото много семейства прекарват своите отпуски в околностите на музея.

Основният тип музеи на открито в САЩ остават да са многобройните възстановени ферми. Фермерството е най-характерно за първите години от заселничеството на континента и ето защо интересът към тяхното възстановяване в автентичния им вид отпреди век-два е така силно изразен. В почти всички щати са създадени местни музеи на открито, в които са експонирани типични сгради и селскостопански пособия от това време. Голям интерес за съвременните американци са демонстрациите на различните видове земеделска работа, съобразена със сезона и използването на тогавашната земеделска техника. В тези музеи се организират големи празници, свързани с прибирането на реколтата⁵⁷.

Това е краткият преглед за сегашното състояние на музеите на открито в различните континенти. В Европа те запазват традиционното си развитие, а в Америка и някои азиатски страни се забелязва видима промяна в първоначалната идея за експониране на различни оригинални архитектурни паметници с определена историческа стойност, като тук се набляга повече на атрактивната страна на експозициите в тематичните паркове. Това ново развитие на музеите на открито хвърля мост и към тяхното бъдеще.

За да добием представа за евентуалното бъдеще на музеите на открито, трябва да проучим сегашните постижения на американските тематични паркове и да се запознаем с плановете на „Дисни корпорейшън“ за работата ѝ в областта на музеите.

Ако отхвърлим традиционните консервативни музеоложки „присъди“ към тематичните паркове и разгледаме обективно тяхната дейност, ще открием много обнадеждаващи за музейното дело тенденции. В резултат на разработваната сега в САЩ техника за комплексно планиране, маркетинг, комуникации и обслужване, а също и съчетаване на физическите ефекти с аудио- и видеоефекти, тематичните паркове още през това десетилетие ще променят из основи света на музеите⁵⁸.

Бъдещето на музеите и в частност на музеите на открито е и разширяване на техните технически възможности за атрактивност, и тясното им обвързване с туризма. Според генералния план на „Дисни корпорейшън“ през следващите години ще се извърши активно движение на най-забележителните исторически паметници от водещите музеи в света и тяхното времен-

но експониране в Европа и Америка. „Дисни корпорейшън“ се стреми в бъдеще да добие известност не само с Дисниленд и Мики Маус, но и с широката си дейност в областта на културата. Ето защо в щабквартирата ѝ в Бербанк вече е основан отдел за музеи⁵⁹. Първата проява в тази насока е организираната вече голяма подвижна изложба от етнографски колекции и сбирка от произведения на африканското изкуство. Явно „Дисни корпорейшън“ не си поставя за цел самата тя да създава музеи, а просто да използва богатите на уникални паметници колекции на традиционните музеи. От тях чрез много добър професионален подбор на най-значителните паметници от няколко световноизвестни музеи се създава ярка тематична колекция, която се наема за определен период от време и се експонира неколккратно на различни места и континенти. По такъв начин става възможно събирането на широк кръг публика, съпричастна на тези исторически и културни паметници, които едва ли друг път ще има възможност да види експонирани в постоянните експозиции на традиционните музеи. Сама по себе си тази дейност изисква огромна организаторска работа, реклама, застраховки и най-много пари за осъществяването ѝ, но тя е по силите на такава корпорация като „Дисни“, тъй като годишно продава 50 млн. входни билета за своите увеселителни паркове.

През 1992 г. „Дисни корпорейшън“ откри своя първи европейски Дисниленд в околностите на Париж. Изборът не е случаен, защото Франция заема водещо място в областта на музейното дело в света. Тук е седалището на ЮНЕСКО и на ИКОМ. В близките години ние ще бъдем свидетели на една още по-активна политика и дейност на „Дисни корпорейшън“ в тази насока, въвличайки и Франция при осъществяването на грандиозните си проекти.

Първата оформяща се тенденция за бъдещото развитие на музейното дело е световноизвестните оригинални паметници да бъдат приближени (пренесени) до масовата публика в различни точки на света. Това е едно скъпо струващо начинание, което предстои да се развива. То не застрашава музейната дейност, а я развива с невиджани досега мащаби и обхват на публиката.

Опасността за музейното дело, за неговата деформация се крие в новопоявилите се „трето поколение“ паркове на „Дисни корпорейшън“. Типичен техен представител е Центърът „Елкота“ в Орландо – Флорида⁶⁰. В този парк, създаден специално за възрастни, се съчетават тематичният парк с научен характер – „Фючер уорлд“, с общокултурен тематичен парк „Уорлд шоукейс“. Предвижда се да се изградят над 50 национални павилиона, в които да бъдат изложени най-красивите образци на националната архитектура от дадена страна, като се създаде обща атмосфера; чрез художествени филми да се представи съвременната култура, а за да може посетителят да се докосне до традиционната култура на дадения народ, артисти и народни изпълнители на фолклорни песни и танци ще осъществяват това необходимо човешко общуване. В павилионите ще има също и ресторант с характерните за страната национални ястия и напитки. В специален магазин или пазар ще се продават оригинални сувенири от страната домакин.

Всяки тези елементи на един национален павилион в тематичния парк „Уорлд шоукейс“ са напълно достатъчни, за да запознаят посетителя с богатствата на традиционната култура на даден народ. Нов елемент, който е твърде спорен и опасен за музейното дело, в тези павилиони е музеят с оригинални паметници, доставени от страната, която тук е представена. Създателите на Центъра „Епкота“ добре разбират, че, за да се задържи големият брой посетители, е необходимо ежегодно да се извършва обновяване на експозицията с нови експонати, както и коренно да се изменя оформлението. Ето защо представители на „Дисни корпорейшън“ водят преговори с ръководствата на Лувъра, Британския музей, Ермитажа, Музея на цивилизацията в Канада и др., за предоставяне ежегодно за временно експониране в „Епкота“ на най-ценните си колекции или отделни световноизвестни уникати, както и правата за издаване на богато илюстрирани каталози за тези колекции⁶¹.

Тези нови проекти на „Дисни корпорейшън“ ще рефлектират много силно върху традиционните музеи в САЩ и Канада, тъй като ще намалят значително посещаемостта им. Всеки среден американец или канадец ще предпочете да прекара две седмици на красивите плажове във Флорида и да посети експозициите със световните съкровища в „Епкота“, при положение че ще му струва и по-евтино, отколкото да прекара една седмица в Торонто и Монреал, за да разгледа големите експозиции на националните музеи там⁶².

Според социологическите проучвания северноамериканците отделят 25% от свободното си време за покупки и само 1% за туристически пътувания. Ето защо другата перспектива за музеите е те да се интегрират в големите търговски центрове. Такъв експеримент, и то успешен, има в Япония. По такъв начин чрез новата организация на музейното дело ще може да се извлекат значителни доходи за финансирането и стабилизирането на музеите.

С подобна цел в Канада е построен огромен търговски център с площ 500 хил. кв. м в Уест Едмонън Мол, на стойност повече от един милиард долара⁶³. В него се намира най-големият покрит атракционен парк в света. Той включва както реконструирани старинни улици, така и реставрирани и консервирани стари кораби. Предвижда се в него да бъдат представени и занаятчийски работилници, в които различните майстори занаятчии да произвеждат своята продукция пред очите на посетителите и същевременно да им я продават. Както и в останалите паркове на открито и тук се организират масови фолклорни празници.

„Дисни корпорейшън“ си е поставила за цел да изгради верига от гигантски търговски центрове в цяла Северна Америка. Някои от тях вече са готови, а други са в строеж – в Минесота, Торонто и Монреал. Чрез осъществяването на този план ще бъдат обхванати милиони посетители⁶⁴.

Другата тенденция, която има голямо бъдеще, е обратната на тази, разглеждана досега. Тя се стреми да доближи човека до паметника, който се намира „in situ“, заобиколен от съответната историческа и културна среда.

Докато при първата тенденция големите съвременни технически възможности осигуряват пренасянето на такива огромни уникални паметници, например от Египет в Америка, и те са достъпни за милиони обикновени американци, то същите технически средства дават възможност на туристите от различни краища на света, чрез все по-удобните и вече достъпни за по-широк кръг хора въздушни съобщения, да прелетят комфортно хиляди километри и да се запознаят на място с дадени цивилизации и техните паметници, съхранени и експонирани „in situ“.

Следователно втората тенденция в съвременното музейно дело е да се разширяват традиционните музеи чрез прилагане на аудиовизуална техника и нови методи, с цел експозициите да бъдат по-атрактивни и привлекателни за широка публика. Всичко това е пряко свързано с развитието на музеите на открито, тъй като те са най-привлекателни за чуждестранните туристи и дават прекрасна възможност на гостите да се запознаят с традиционната народна култура на дадена страна и същевременно да си отпочинат сред природата от дългото пътуване.

Кое ни дава основание да мислим, че музеите на открито имат голямо бъдеще в Европа? Първо, при съвременното икономическо развитие, особено на страните от Тихоокеанския басейн, се стига до много високо жизнено равнище. За жителите на тези бързо развиващи се нови индустриални страни Европа като цяло е едва ли не един „музей“, който те желаят да разгледат. Специфичните исторически условия на развитието на европейските страни, независимо от двете опустошителни световни войни, са дали възможност да се съхранят огромен брой първостепенни исторически, архитектурни и културни паметници. Тяжното експониране в традиционните музеи и в музеите на открито привличат ежегодно милиони туристи от цял свят.

На второ място краят на ХХ в. се характеризира с непознати досега обществени и исторически промени в Централна и Източна Европа и в страните от бившия Съветски съюз и същевременно в началото си е и глобален преход към един нов тип общество – информационно общество. Създаването му започва най-рано в Япония и постепенно обхваща и другите високо индустриализирани страни.

Според японския философ Масуд постиндустриалният период обхваща Япония след 1975 г. в резултат на тоталното навлизане на електрониката в бита на хората, благодарение на масовото производство на електронни изделия от корпорацията „Сони“ и на техните достъпни цени за широк кръг хора⁶⁵. По такъв начин японското общество се превръща в информационно, където в основата на всичко, дори и на най-елементарните битови въпроси, лежи информацията, осъществявана по електронен път. Така информацията и опитът стават основно богатство вместо производствения продукт.

Роберт Кели от Университета в Британска Колумбия смята, че в информационното общество натрупаният опит и контролът над информацията осигуряват на хората престиж многократно по-голям, отколкото само от материалното богатство. По подобен начин реагират и посетителите на

музеите. Те посещават много повече и многократно експозициите, организирани за добиване на голямо количество информация, а също така за запознаване с „опита“ на древни и далечни цивилизации. Ако по-рано посетителите наблюдаваха с интерес уникални исторически или художествени паметници през дебелия стъкла на витрините, то сега се нуждаят от непосредствен контакт с тях. В резултат на това бързо нараства броят на музеите, предоставящи открити експозиции, осигуряващи свободния достъп до експонатите – това са предимно музеите на открито. За да могат посетителите да вземат участие в някои традиционни дейности или занаяти, на тях се предоставят копия на действителни инструменти.

Втората тенденция в съвременната музеология, целяща да приближи човека до историческите и културните паметници, съхранени „in situ“, тясно се свързва с културния туризъм. Наред със спортния туризъм, който въвлича хиляди посетители на олимпийски игри, световни първенства, ралита и други спортни прояви, културният туризъм има и ще има все по-голямо бъдеще. При днешния масов туризъм се проявява един отдавнашен вроден в човека стремеж към поклонничество към Светите места и стремеж да се докосне до истинските реликви. Да си припомним откога датира поклонението на Божи гроб и колко кръстоносни похода е предизвикало освобождаването на Светите места, а да не говорим за хилядите поклонници в Мека и на други почитани от различните вероизповедания места и хилядите храмове, разпръснати по цялото земно кълбо.

Съвременният цивилизован жител на планетата Земя, който разполага със среден и над него стандарт на живот, е готов да предприеме далечни пътувания само и само за да се запознае на място с автентичните исторически, архитектурни и културни паметници, които той десетки пъти е виждал чрез телевизията, книги, албуми, енциклопедии и др. Стремежът на човека да получи непосредствена информация от паметника, съхранен „in situ“, е една от характерните особености на информационното общество. Наред със Седемте чудеса на света съвременните туристи все по-определено проявяват интерес към традиционния бит и култура на различните народи, а точно тук е мястото на музеите на открито. В тях в непосредствен контакт с оригиналните образци на архитектурата, бита и културата на даден етнографски район или на отделна страна туристите се запознават на живо и вникват в спецификата на тази традиционна култура.

С премахване разделението на Европа и след края на „средновековните“ териториални войни, които заливат сега някои части на Източна Европа, ще настъпи благодатно за туризма време в този район на света. Като се има предвид, че в Централна и Източна Европа се намира по-голямата част от музеите на открито, то и тяхната роля за развитието на културния и масовия туризъм в тези страни ще нараства.

Като цяло, бъдещето на музеите на открито в световен мащаб е обнадеждаващо. То е свързано с развитието на туризма и с разширяване атрактивността и комерсиализацията на музейната дейност. Независимо от

широкото настъпление на „Дисни корпорейшън“ и в областта на музеите Европа ще запази, макар и с малки изменения, консервативността си и традиционализма в устройването и експонирането на своите музейни експозиции. Най-съществени промени единствено може да настъпят в музеите на открито, и то в посока на по-големия контакт на посетителите с копия на паметници, инструменти и други съоръжения, използвани при демонстрациите. Атрактивността им ще привлича все повече деца и ученици, които в ранна възраст ще се запознават с традиционния бит и култура в своята държава. От друга страна, все по-широкият чуждестранен туристически поток, насочен към музеите на открито, ще допринесе за тяхното финансово стабилизиране и ще разкрие нови възможности за обогатяване и развитие на музеите на открито в Европа.

Музеите на открито приключват своето първо столетие от създаването си с много голям и положителен баланс. Възникнали преди един век в Швеция, те постепенно се разпространяват по всички краища на планетата. Музеите на открито се утвърждават като една нова форма, нетрадиционна до края на миналия век, за експониране на отделни архитектурни паметници и цели архитектурни и селищни комплекси. С „оживяването“ на музеите се постига привлекателна атрактивност за широк кръг туристи. С умерената комерсиализация и привличането на туристическите потоци, както и с развитието по посока на тематичните паркове, пред музеите на открито се разкриват възможности за добро и успешно бъдеще като един от основните клонове на музейната дейност в световен мащаб.

Б Е Л Е Ж К И

¹ Терминът „музей на открито“, или „музей под открито небе“ навлиза у нас главно от английски език, където се употребява „Open Air Museum“.

² ICOM News. Т. 11. Paris, 1958, p.8.

³ Пак там.

⁴ Association of European Open Museum (AEOM). Tagungsberichte. 1966–1972. Köln, 1974, p. 109.

⁵ М и н к о в, И. Етнографските музеи под открито небе и Националният етнографски парк-музей в София. – В: Сб. „25 години Архитектурно-етнографски комплекс „Етъра“ – Габрово“ (под печат).

⁶ Museum Wsi Opolskiej w Opolu-Bierkowicach Budownictwo Ludowe Opolszczyzny Hungarian Open-air Museum Szentendre. Музей народної архітектури та побуту України.

⁷ Този метод се използва у нас за реставриране и консервиране на архитектурни ансамбли в обявените за архитектурни резервати селища.

⁸ ICOM News. Т. 11, p. 9.

⁹ М и н к о в, И. Цит. съч.

¹⁰ С т а н ч е в, С. Отново към проблема – имат ли място „скансените“ у нас. – В: Сб. „25 години Архитектурно-етнографски комплекс „Етъра“ – Габрово“ (под печат).

¹¹ Ibid.

¹² Z i r e l i u s, A. Handbuch der Europäischen Freilichtmuseen. Köln, 1974, p. 17.

¹³ Пак там.

¹⁴ К о л е в а, П. За някои форми на „оживяване“ в музеите на открито. – В: Сб. „25 години Архитектурно-етнографски комплекс „Етъра“ – Габрово“. Габрово (под печат).

- ¹⁵ Museum (Paris), 1987, No 155, p. 4.
- ¹⁶ Z i p r e l i u s, A. Цит. съч., с. 22.
- ¹⁷ Пак там, с. 269.
- ¹⁸ Пак там, с. 279.
- ¹⁹ АЕОМ. Tagungsbericht. Oslo, 1980, p. 4; Z i p r e l i u s, A. Цит. съч., с. 152.
- ²⁰ Пак там.
- ²¹ Z i p r e l i u s, A. Цит. съч., с. 92.
- ²² Пак там, с. 22.
- ²³ С т а н ч е в, С. Цит. съч.
- ²⁴ До 1982 г. в страните от Централна и Източна Европа са създадени 131 музея на открито, а в бившия Съветски съюз – 69. По страни те се разпределят така: Полша – 40, Унгария – 30, Чехословакия – 20, Румъния – 18, ГДР – 12, Югославия – 10 и България – 1. Вж. АЕОМ. Tagungsbericht. Hungary, 1982, 118–222.
- ²⁵ АЕОМ. Tagungsbericht. 1966–1972, Köln, 1974, p. 5.
- ²⁶ Пак там, 109–111.
- ²⁷ Пак там.
- ²⁸ Пак там.
- ²⁹ Пак там.
- ³⁰ АЕОМ. Tagungsbericht. Stockholm, 1976.
- ³¹ АЕОМ. Tagungsbericht–1978, Köln, 1980.
- ³² АЕОМ. Tagungsbericht. Oslo. 1980.
- ³³ АЕОМ. Tagungsbericht. Hamburg. 1984.
- ³⁴ АЕОМ. Tagungsbericht. Poland. 1986.
- ³⁵ АЕОМ. Tagungsbericht. Schweiz. 1988.
- ³⁶ Museum, 1987, No 155, p. 87.
- ³⁷ Пак там.
- ³⁸ Пак там.
- ³⁹ Museum, 1986, No 155, p. 40.
- ⁴⁰ Пак там.
- ⁴¹ Пак там, с. 42.
- ⁴² Пак там.
- ⁴³ Museum, 1987, No 155, p. 87.
- ⁴⁴ Пак там, с. 88.
- ⁴⁵ Пак там.
- ⁴⁶ Пак там.
- ⁴⁷ Пак там, с. 45.
- ⁴⁸ Пак там.
- ⁴⁹ Museum, 1986, No 150, p. 64.
- ⁵⁰ Museum, 1987, No 155, p. 89.
- ⁵¹ Museum, 1984, No 142, p. 11.
- ⁵² USA Museums, New York, 1982, p. 3.
- ⁵³ Пак там.
- ⁵⁴ Пак там, с. 5.
- ⁵⁵ Пак там.
- ⁵⁶ Пак там.
- ⁵⁷ Museum, 1984, No 143, p. 30, АЕОМ. Tagungsbericht. Oslo, 1980, p. 51.
- ⁵⁸ Museum, 1987, No 155, p. 89.
- ⁵⁹ Пак там.
- ⁶⁰ Пак там, с. 91
- ⁶¹ Пак там.
- ⁶² Пак там, с. 92.
- ⁶³ Пак там.
- ⁶⁴ Пак там.
- ⁶⁵ Пак там.

OPEN AIR MUSEUMS AND THEIR FUTURE

SIMEON NEDKOV

(S u m m a r y)

The article treats the hundred-years old history of open air museums, its appearing, development and pervasion at first in Europe and lately in America and Asia. Special attention is paid to the definition and the classification of open air museums. The main methods for building up of open air museums are considered illustrated with relevant examples. The article indicates the international organizations and its activities for promotion and development of this kind of museums. The main discussed problem is the current state and the future of open air museums and its varieties – thematic parks and ecological museums. The differences between them are studied and the outlooks for its development are clarified.

In the conclusion is made the optimistic forecast for a better future for open air museums especially in Europe, since they are the most attractive kind of museums with a big tourist inflow from abroad.

Постъпила 1 юли 1993 г.